

ΦΙΛΙΑ

Η ΚΑΛΩΣΥΝΗ πού περικλείουμε μέσα μας είναι πολύ περισσότερη απ' όσο τὸ νομίζουμε. Παρ' ὅλο πού ἡ ἐγωπάθεια σὰν ἄνεμος ἀνατολικὸς ἀπλώνει τὴν παγωνιά στὸν κόσμο, δλόκληρη ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα λούζεται σ' ἓνα αἰθέριο κύμα ἀγάπης. Μὲ πόσα πρόσωπα δὲ συναντιόμαστε πού ἐλάχιστα τὰ γνωρίζουμε, κι ὁμῶς τὸ νιώθουμε πῶς ἔχουμε κερδίσει τὴν ἐκτίμησή τους κι ἐκεῖνα ἔχουν κερδίσει τὴ δική μας! Μὲ πόσα ἄλλα δὲ βλέπουμε στὸ δρόμο ἢ στὴν ἐκκλησία καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα, δλότελα σιωπηλά, νιώθουμε ἓνα ζεστὸ αἶσθημα συμπάθειας! Πρέπει νὰ μπορούμε νὰ διαδάζουμε αὐτὲς τὲς φευγαλέες ματιὲς ἀγάπης. Γιατὶ ἡ καρδιά γνωρίζει περισσότερα ἀπὸ μάς.

Ἡ ἀπόρροια μιᾶς τέτοιας συναισθηματικῆς προσφορᾶς εἶναι μιὰ βέβαιη ἐνδόμυχη εὐφροσύνη. Στὴν ποίηση καὶ στὴν καθημερινὴ ὁμιλία τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλότητας πού νιώθουμε γιὰ τοὺς ἄλλους παρομοιάζονται μὲ τὴν ὕλικὴν ὑπόσταση τῆς φωτιᾶς· γιατί αὐτὲς οἱ ἐξαισιες καὶ πηγαῖες ἀκτινοβολίες εἶναι σὰν κι ἐκεῖνη εὐκίνητες, μάλιστα πολὺ περισσότερο εὐκίνητες, περισσότερο δραστικές, περισσότερο χαρμόσυνες. Ἀπὸ τὸ πιδ ὕψηλὸ ἐπίπεδο τῆς περίπαθης ἀγάπης ἕως τὸ χαμηλότατο τῆς καλῆς προαίρεσης, αὐτὰ τὰ αἰσθήματα εἶναι ὁ γλυκασμὸς τῆς ζωῆς.

Οἱ πνευματικὲς κι ἐνεργειακὲς μας δυνάμεις αὐξάνουν ἀπὸ τὸ αἶσθημά μας. Ὁ διανοούμενος κάθεται νὰ γράψει, κι ὅλα τὰ χρόνια πού ξόδεψε σὲ στοχασμοὺς δὲν τοῦ προσφέρουν οὔτε μιὰν αὐθόρμητη σκέψη, οὔτε μιὰ ἐπιτυχημένην ἔκφραση· μὰ κάποτε ἀναγκάζεται νὰ γράψει ἓνα γράμμα σὲ κάποιον φίλο του — καὶ παρευθὺς πλήθη στοχασμῶν ξεπηδοῦν ἀπὸ μέσα του, ντυμένα μὲ τὴν πιδ διαλεχτὴ διατύπωση. Γιὰ προσέξτε πόση ἀναστάτωση προκαλεῖ ὁ ἐρχομὸς ἐνὸς ξένου σ' ἓνα σπιτικό πού ἔχει γι' ἀρχές του τὴ νοικοκυροσύνη καὶ τὸν αὐτοσεβασμὸ. Περιμένοντας τὸν ἐρχομὸ του κατέχονται ὅλοι ἀπὸ μιὰ περίεργη ἀνησυχία, κάτι ἀνάμεσα σὲ χαρὰ καὶ πόνο. Σχεδὸν τοὺς πιάνει ἀγωνία ὅταν συλλογίζονται ποῖος θὰ ἦταν ὁ προσφορώτερος τρόπος γιὰ νὰ τὸν καλοδεχτοῦνε. Τὸ σπίτι περνάει ἀπὸ γενικὴ καθαριότητα, συγυρίζεται, τὸ φόρεμα τῆς ὑποδοχῆς ἀντικαθιστᾶ τὸ παλιό, κι ἂν

είναι μπορετό έτοιμάζεται και τὸ γεῦμα. Για ἕναν ξένο πού ἔρχεται, ὅλοι, ἀπ' ὅσα ἔχουν ἀκουστά, μιλοῦνε μονάχα γιὰ τίς καλές του πλευρές, κι ἐμεῖς δίνουμε προσοχή σ' ὅ,τι εἶναι νέο και καλοσύστατο. Για μᾶς ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀνθρωπότητα. Εἶναι ὅπως τὸν ἐπιθυμοῦμε νὰ εἶναι. Ἐναν ἄνθρωπο τέτοιον ὅπως τὸν φανταστήκαμε, φοβόμαστε και νιώθουμε ἀμήχανοι πῶς θὰ τοῦ μιλήσουμε, και πῶς θὰ τοῦ φερθοῦμε. Ἡ ἴδια σκέψη μᾶς κάνει ὅταν βρεθοῦμε μαζί του νὰ περιποιηθοῦμε τὴν κουδέντα μας. Μιλοῦμε καλύτερα ἀπ' ὅ,τι τὸ συνηθίζουμε. Ἡ φαντασία μας ἀποκτάει σβελλάδα, ἡ μνήμη μας κεντρίζεται κι ὁ γλωσσοδέτης μας παίρνει ἄδεια. Για ὥρες πολλές μποροῦμε νὰ συνεχίσουμε μιὰν αὐθόρμητη, εὐχάριστη και πολύχυμη συζήτηση, πού ἀντλεῖ τὴν προέλευσή της ἀπ' τίς πιὸ παλιές και μυστικές ἐμπειρίες μας, σὲ βαθμὸ πού νὰ προκαλέσουμε στοὺς παρόντες, συγγενεῖς και γνωρίμους μας, μιὰ ζωηρὴν ἐκπληξή γιὰ τὴν τόσο ἀσυνήθιστη ζωντάνια μας. Ὡστόσο, μόλις ὁ ξένος ἀρχίσει νὰ φανερώνει τίς προτιμήσεις του, τίς ἰδιομορφίες και τὰ ἐλαττώματά του στὴ συζήτηση, ἡ μαγεία χάθηκε. Ἄκουσε ὅσα εἶχε ν' ἀκούσει ἀπὸ μᾶς, τὰ πρῶτα, τὰ καλύτερα και τὰ τελευταῖα. Δὲν εἶναι πιά ξένος. Ἡ κοινοτοπία, ἡ ἀμάθεια κι ἡ παρανόηση εἶναι παλιοί μας γνώριμοι. Τώρα, ὅταν ξανάρθει, θὰ μπορεῖ νὰ βρεῖ και πάλι τὴν τάξη, τὸ καλὸ ντύσιμό μας, τὸ γεῦμα — ὅμως τὸ σκίρτημα τῆς καρδιάς, τὸ ζεστὸ ἀχιδοδόλημα τῆς ψυχῆς ποτέ, ποτέ πιά.

Ἐπάρχει ἄλλο τίποτα, ἔξω ἀπ' αὐτὰ τὰ ξεσπάσματα τῆς ἀγάπης, πού κάνουν τὸν κόσμο νὰ φαντάζει καινούργιος στὰ μάτια μου; Ἐπάρχει ἄλλο τίποτα, τόσο βαθὺ και στέρεο, ὅσο ἡ σύντηξη δυὸ ἀνθρώπων σ' ἕνα στοχασμό, σ' ἕνα αἶσθημα; Πόσο ὠραῖα, στὸ πλησίασμά τους στὴν παλλόμενη τούτη καρδιά εἶναι τὰ βήματα και τὸ σχῆμα τοῦ πολύτιμου και πιστοῦ φίλου! Τὴ στιγμή πού χαρίζουμε τὴν ἀγάπη μας, ἡ γῆ μεταμορφώνεται· ὁ χειμῶνας χάνεται, κι ἡ νύχτα χάνεται κι ἐκείνη· οἱ πλανταγμοί μας κι οἱ στενοχώριες μας φεύγουν — ἀκόμα ξεχνοῦμε και τὸ χρέος μας· τίποτα δὲ γεμίζει τὴν ἀδειοσύνη τῆς αἰωνιότητος ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀγλαόμορφη παρουσία τοῦ ἀγαπημένου προσώπου. Ἄς μποροῦσε νὰ βεβαιωθεῖ ἡ ψυχὴ πῶς θ' ἀνταμωθεῖ κάπου στὸν κόσμο μὲ τὸ ἄλλο ἐγὼ της και θὰ ἔβρισκε τὴ χαρούμενη ἐγκαρτέρηση νὰ περιμένει μονάχη χίλια δλόκληρα χρόνια.

Σήμερα τὸ πρωὶ ξύπνησα εὐχαριστώντας μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια ὅλους τοὺς φίλους μου, καινούργιους και παλιούς. Πῶς νὰ μὴν ἀποκαλέσω τὸ Θεὸ Ἰπέρτατο Κάλλος, ὅταν κάθε μέρα ἀποκαλύπτεται σ' ἐμένα μέσα ἀπ' τὰ δημιουργήματά του; Ἀποστρέφομαι τὴν κοινωνία, ἀγκαλιάζω τὴ μοναξιά, ὡστόσο δὲν εἶμαι τόσο ἀχάριστος γιὰ νὰ μὴν ξεχωρίσω τὸν φρόνιμο, τὸν ἀξιαγά-

πητο και τον φωτισμένο όταν κάποτε τύχει και περάσουν το κατώφλι μου. Όποιος μ' ακούει, όποιος με κατανοεί γίνεται δικός μου — αιώνια μου κατάκτηση. Κι η Φύση είναι αρκετά απλόχερη για να μη μου στερεί αυτή τη χαρά, έτσι ώστε να φτιάσουμε όλοι έμεϊς έναν καινούργιο κοινωνικό ιστό, με ύφάδι που βγαίνει απ' την καρδιά μας, και να σφυροκοπήσουμε καινούργιους δεσμούς· κι όπως μια άλληλουχία διαφορετικῶν στοχασμῶν συγκροτεί τελικά ένα ολοκληρωμένο νόημα, έτσι κι έμεϊς οί έταίροι με την δρόθυμη φύση θα βρεθοῦμε κάποτε να βαδίζουμε σ' έναν κόσμο καινούργιο, πλασμένο από μᾶς, και θα πάψουμε να πλαγιόμαστε ξένοι κι αναχωρητές σε μια σφαίρα που έχει απολιθωθεί απ' την άνεδαφικότητα της παράδοσης. Οί φίλοι έρχονται σ' έμένα χωρίς να τὸ έπιζητήσω. Μου τούς στέλνει ο Παντοδύναμος Θεός. Ανταμωνόμαστε χάρη στις εκλεκτικές συγγένειες που υπάρχουν ανάμεσα στους ένάρετους και στη δικαιωματική έλξη που άσκει ο ένας επάνω στους άλλους, η πιὸ σωστά δέν ενεργῶ εγώ η αυτοί, μά η θεότητα μέσα μας, που γκρεμίζει κι άναιρεί τ' άδιαπέραστα τείχη του άτομικοῦ χαρακτήρα, της ηλικίας, του φύλου και τῶν περιστάσεων που μᾶς χωρίζουν, και μᾶς ένώνει, έμᾶς τούς πολλούς, σ' ένα. Σᾶς χρωστῶ περισσή ευγνωμοσύνη, ακριβοί μου φίλοι, που βαθαίνετε για μένα τὸν κόσμο και πλαταίνετε τὰ νοήματα τῶν στοχασμῶν μου. Έσεϊς εϊστε η νέα ποίηση, ποίηση του άρχέγονου κι αιώνιου Βάρδου, — ποίηση αείροη — ύμνος, ὠδή, έπος, στίχος κρουστός· έσεϊς εϊστε η λύρα του 'Απόλλωνα και τὸ άρμονικό μέλος τῶν Μουσῶν. Μπορεϊ ποτέ να χωριστοῦν αυτοί από μένα; Δέν τὸ γνωρίζω, μά και δέν τὸ φοβοῦμαι γιατί εϊμαι φίλος τους από άγνή εκλεκτική συμπάθεια, και μια κι η έσώτερη ύφή του πνεύματός μας είναι κοινωνική, η ίδια αυτή συμπάθεια θα έξασκήσει την έλξη της και σ' όποιον άλλο είναι διαλεχτός, όσο κι οί τωρινοί φίλοι μου, άνδρες η γυναϊκες, όπουδήποτε κι άν βρεθῶ.

Τ' όμολογῶ πῶς σε τοῦτο τὸ σημεϊο δείχνω υπερβολική τρυφεράδα. Είναι σχεδόν επικίνδυνο για μένα να «τὰ κοπανῶ πίνοντας τὸ γλυκὸ φαρμάκι του άγίνωτου κρασιου» της φιλίας. Μά ένα καινούργιο πρόσωπο είναι γεγονός σημαντικό για μένα και διώχνει τὸν ύπνο μου. Συχνά εϊχα προσδοκίες για κάποιους που μ' έκαναν να περάσω ευχάριστες στιγμές· μά τόση ήταν η προσφορά τους· η χαρά μου ξεψύχησε με τη δύση του ήλιου· δέν έδωσε καρπούς. 'Απ' τη σύντομη αυτή φιλία δέν πρόκυψε ιδέα· οί πράξεις μου πολὺ λίγο έπηρεάστηκαν. Θέλω να νιώθω περηφάνεια για τὰ έπιτεύγματα του φίλου μου σὰ να είναι δικά μου, και μέθεξη στις άρετές του. Να νιώθω τόση συγκίνηση όταν τὸν τιμῶν, ὄση κι ο έρωτευμένος που ακούει παινέματα για την άρρα-

θωνιστικιά του. Ὑπερτιμοῦμε πάντα τὴν ἀξιοσύνη τοῦ φίλου μας. Ἡ καλωσύνη τῆς καρδιάς του μᾶς φαίνεται μεγαλύτερη ἀπ' τὴ δική μας, ἢ φύση του ἐκλεκτότερη, καὶ λιγώτεροι οἱ πειρασμοὶ του. Τὸ καθεὶ πού εἶναι δικό του — τ' ὄνομά του, ἢ μορφὴ του, τὸ ντύσιμό του, τὰ βιβλία καὶ τὰ σύνεργά του — φλογίζει τὴ φαντασία μας. Ἡ σκέψη μας, ὅταν τὴν προφέρουν τὰ χεῖλη του, νιώθουμε ν' ἀποκτᾷ νόημα βαθὺ καὶ καινούργιο.

Ὡστόσο ἡ συστολὴ καὶ ἡ διαστολὴ τῆς καρδιάς δὲν ὑπάρχουν χωρὶς τὸ ἀνάλογό τους φαινόμενο στὴν πλήμμουρα καὶ τὴν ἄμπωτη τῆς ἀγάπης. Ἡ φιλία, σὰν τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, εἶναι τόσο ὑπέροχο ὄνειρο, πού δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι ἀπόλυτα πραγματοποίησιμο. Ὁ ἐρωτευμένος, κοιτάζοντας τὴν καλή του, μισοῦποψιάζεται πὺς δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὅμοια μ' ἐκείνην πού λατρεύει· καὶ στίς πιὸ θεσπέσιες ὥρες τῆς φιλίας, ξαφνιαζόμαστε συχνὰ ἀπὸ σκέψεις ὑποψίας καὶ δυσπιστίας. Ἀναρωτιόμαστε μήπως δὲν εἴμαστε ἐμεῖς ἐκεῖνοι πού στολίσσαμε τὸ φίλο μας μὲ τόσες χάρες καὶ λατρεύουμε τώρα τὸ σκεῦος πού μέσα του ἐγκαταστήσαμε αὐτὲς τίς θεϊκὲς ιδιότητες. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ἢ ψυχὴ δὲν ἐμπιστεύεται τοὺς ἄλλους, ὅσο ἐμπιστεύεται τὸν ἑαυτό της. Ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια εἶναι πὺς ὅλοι ὑπόκεινται στὸν ἴδιο ἀποκεντρωτικὸ νόμο πού ἀνοίγει ἀδύσσοις ἀνάμεσα σ' ἄτομα. Πρέπει λοιπὸν νὰ φοβηθῶ ν' ἀρνηθῶ τὴν ἀγάπη μου, σκάθοντας γιὰ τὸ θεμέλιωμα αὐτῶν τῶν μεταφυσικῶν Ἡλυσίων πεδίων τῆς μακάριας αὐτάρκειας; Γιατί νὰ μὴν εἶμαι τόσο ἀληθινὸς ὅσο καὶ τ' ἄλλα ὄντα πού βλέπω; Ἄν ἐγὼ ὑπάρχω, δὲν πρέπει νὰ φοβηθῶ νὰ γνωρίσω αὐτὸ πού καὶ ἐκεῖνα πραγματικὰ εἶναι. Ἡ οὐσία τους δὲν εἶναι λιγώτερο ὁμορφὴ ἀπὸ τὴν ὄψη τους, μολονότι γιὰ τὴν κατανόησή της χρειάζονται λεπτότεροι δέκτες. Ἡ ρίζα τῶν φυτῶν δὲν εἶναι περισσότερο ἄσκημη γιὰ τὴν ἐπιστήμη, καὶ ἄς κόβουμε ἐμεῖς τὰ λουλούδια γιὰ τίς γιρλάντες καὶ τὰ στεφάνια μας. Καὶ πρέπει ν' ἀποτολιμήσω τὴν προβολὴ αὐτοῦ τοῦ γυμνοῦ γεγονότος ἀνάμεσα στίς τερπνὲς ὄνειροφαντασίες, καὶ ἄς φανεῖ σὰν τὸ κρανίο μιᾶς μούμιαις σὲ συμπόσιο. Ὁ ἄνθρωπος πού μένει μονάχος μὲ τὸ στοχασμό του νιώθει καὶ τὴ μεγαλοσύνη τοῦ ἑαυτοῦ του. Συνειδητοποιεῖ πὺς μετέχει μιᾶς παγκόσμιας ἐπιτυχίας, μολονότι ἐξαγορασμένης μὲ ὁμοειδεῖς μερικὲς ἀποτυχίες. Οὔτε κέρδη οὔτε ἐξουσίες, οὔτε χρυσάφι ἢ δύναμη παραβάλλονται μὲ τὸν ἑαυτό του. Δὲ μπορῶ παρὰ νὰ βασίζομαι περισσότερο στὴ φτώχεια μου καὶ λιγώτερο στὸν δικό σας τὸν πλοῦτο. Δὲ μπορῶ νὰ κάνω τὸ συνειδησιακό σας κόσμο ἰσοδύναμο μὲ τὸ δικό μου. Μονάχα τὸ ἄστρο στράφτει· ὁ πλανήτης ἔχει μιὰν ἀμυδρὴ, σεληνιακὴ ἀνταύγεια. Ἀκούω ὅσα μοῦ λέτε γιὰ τίς ἀξιοθαύμαστες ἱκανότητες καὶ τὸ δοκιμασμένο χαραχτήρα τοῦ προσώπου πού ἐπαινεῖτε,

μά τὸ βλέπω καθαρὰ πῶς, παρ' ὅλη τὴν πορφύρα πού φορεῖ, δὲ θὰ μπορέσω νὰ τὸν ἀγαπήσω, ἂν δὲν τὸν δῶ νὰ γίνεται ἕνας φτωχὸς καὶ λιτὸς Ἕλληνας σὰν κι ἐμένα. Δὲ μπορῶ νὰ τὸ ἀρνηθῶ, φίλε, πῶς ἡ ἀπέραντη εἰκονογραφία τοῦ φαινομενικοῦ περιλαμβάνει κι ἐσένα στὴν πολύχρωμη ποικιλομορφία της — κι ἐσένα, ὅπως κι ὅλα τ' ἄλλα πού φαγνιάζουν σὰ σκιές στὸ μούχρωμα. Δὲν εἶσαι Ὁν, ὅπως εἶναι ἡ Ἀλήθεια, ὅπως εἶναι ἡ Δίκη — δὲν εἶσαι ἡ ψυχὴ μου, μὰ μιὰ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσή της. Ἐρθες ἀργὰ σ' ἐμένα, κι εἶσαι κιόλας ἕτοιμος νὰ φύγεις. Δὲ μοιάζει σὰ νὰ ξεπετάει ἡ ψυχὴ φίλους ὅπως τὸ δέντρο καινούργιους βλαστούς, πού ἀμέσως πάλι, μὲ τὸ καινούργιο φυλλοφόρημα οἱ παλιοὶ βλαστοὶ δίνουν τόπο στοὺς νέους; Ὁ νόμος τῆς φύσης εἶναι ἡ ἀδιάκοπη μεταλλαγή. Τὸ ἕνα ἠλεκτρικὸ φορτίο ταυτόχρονα δημιουργεῖ τὸ ἀντίθετό του. Ἡ ψυχὴ περικυκλώνεται ἀπὸ φίλους γιὰ νὰ μπορέσει νὰ γνωρίσει μιὰ μεγαλύτερη αὐτογνωσία καὶ μοναξιά· καὶ γιὰ ἕνα διάστημα πορεύεται μόνη, γιὰ νὰ ἐξυμνήσει ὕστερα τὸ διάλογο καὶ τὴ συντροφιά. Αὐτὴ ἡ παλινδρομικὴ κίνηση χαρακτηρίζει πέρα ὡς πέρα τὴν ἱστορία τῶν προσωπικῶν μας σχέσεων. Αὐτὸ τὸ ἔνστικτο τῆς ἀγάπης ἀνανεώνει τὴν ἔφεση ν' ἀποκτήσουμε φίλους, καὶ τὸ ἀντίθετο αἶσθημα τῆς μόνωσης ἀνακόπτει τὴν ἐπιθυμία μας. Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος περνάει τὴ ζωὴ του ἀναζητώντας τὴ φιλία, κι ὅμως ἂν ἤθελε νὰ διατυπώσῃ τὸ τί ἀληθινὰ νιώθει θὰ ἔπρεπε νὰ καθῆσαι καὶ νὰ γράψῃ ἕνα γράμμα σὰν αὐτὸ πού ἀκολουθεῖ σὲ κάθε ὑποψήφιο φίλο πού θὰ ἐπιζητοῦσε τὴν ἀγάπη του.

Ἀγαπητὲ φίλε,

Ἄν ἤμουν βέβαιος γιὰ σένα, βέβαιος γιὰ τὴν ἀξία σου, βέβαιος ὅτι μπορῶ νὰ ταιριάξω μαζί σου, δὲ θὰ μοῦ ἦταν δυνατὸ νὰ παρατρέξω, σὰ νὰ ἦταν κάτι ἀσήμαντο, κανένα ἀπ' τὰ διαδήματα καὶ τὰ δείγματα τῆς συμπάθειάς σου πρὸς ἐμένα. Πραγματικὰ δὲν εἶμαι καὶ τόσο τέλειος· ὁ χαρακτήρας μου εἶναι ἀρκετὰ εὐκολο νὰ κατακτηθεῖ καὶ σέβομαι τὸ πνεῦμα σου· κι ἄς μοῦ εἶναι ἄγνωστο ἀκόμα τὸ μέσα του πλοῦτος. Ὡστόσο, ἐπειδὴ δὲν κατορθώνω νὰ φαγνιάσω πῶς θὰ μπορέσεις νὰ καταλάβεις αὐτὸ πού εἶμαι, τὴν ἰδιοτυπία μου καὶ τὴ μυστικὴ μου ὑπόσταση, γιὰ τοῦτο θὰ μοῦ εἶσαι ἕνα τερπνὸ μαρτύριο. Δικός σου πάντα, ἢ ποτέ.

Ὅμως αὐτὲς οἱ δύσκολες χαρὲς κι οἱ ἀνώτερες λαχτάρεις ἀνήκουν στὸ χῶρο τῶν περίεργων στοχασμῶν καὶ δὲ συναντιοῦνται στὴ ζωὴ. Δὲ γίνονται ἀνεκτές. Εἶναι σὰ νὰ πασχίζει κανεὶς νὰ πλέξει ἱστὸ ἀράχνης, ἀντὶ νὰ ὑφάνει πανί. Οἱ φίλιες μας φθει-

ρονται γρήγορα και ξεφτίζουν γιατί τις φτιάχνουμε μ' ένα υφάδι καμωμένο από κρασί και όνειρα, κι όχι με τὸ γερὸ νῆμα ποὺ γνέθεται στὴν ἀνθρώπινη καρδιά. Οἱ νόμοι τῆς φιλίας εἶναι αὐστηροὶ κι αἰώνιοι, ὅπως εἶναι κι οἱ νόμοι τῆς φύσης καὶ τῆς ἠθικῆς. Μὰ βάζουμε στόχο μας ἓνα γρήγορο καὶ μίζερο κέρδος, ἐπιδιώκουμε ν' ἀπομυζήσουμε μιὰ σύντομη γλύκα. Ἀρπάζουμε τὸν πιὸ ἀγίνωτο καρπὸ σ' ὀλόκληρο τὸν κῆπο τοῦ Θεοῦ, ποὺ χρειάζεται ἀκόμα πολλὰ καλοκαίρια καὶ χειμῶνες γιὰ νὰ ὠριμάσει. Δὲν πλησιάζουμε τὸ φίλο μας μὲ μυστικὴ ἱεροπρέπεια, μὰ μὲ τὸ νόθο πάθος νὰ τὸν ἀφομοιώσουμε μέσα μας. Μάταια ὅμως. Εἴμαστε ὁ καθένας μας φορέας τόσων ἀνταγωνιστικῶν παρορμήσεων, ποὺ ἐκδηλώνονται ἀκράτητα, μόλις ἀνταμωθεῖ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο, καὶ μεταφράζουν τὴν οὐράνια ποίηση ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲ δυὸ συντρόφους, σὲ ἀνούσια πεζολογία. Σχεδὸν ὅλοι κάθουν καὶ κάποια ἀδαρία γιὰ νὰ κρατήσουν τὸ φίλο τους. Ἡ κάθε φιλικὴ σχέση κατάντησε νὰ εἶναι ἓνας συμβιβασμὸς, καὶ τὸ χειρότερο εἶναι πὼς τὸ ἰδιαίτερο ἄρωμα καθενὸς ἀπ' τὰ ὄμορφα εἶδη τῶν λουλουδιῶν, χάνεται ὅταν τὸ ἓνα λουλούδι πλησιάσει τ' ἄλλα. Τί ἀτελεύτητη ἀπογοήτευση ποὺ εἶναι ἡ ἐπικοινωνία μας μὲ τοὺς ἄλλους, ἀκόμα καὶ μ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν τίς περισσότερες ἀρετὲς καὶ τὰ περισσότερα χάρισματα! Ἐνῶ ἔχει προετοιμαστεῖ καὶ προμελετηθεῖ τὸ τί θὰ ποῦμε καὶ πὼς θὰ φερθοῦμε στὶς συναντήσεις μας, ξαφνικὰ βασανιζόμαστε ἀπὸ ἄτυχες μεγαληγορίες, ἀπὸ ἀπότομες κι ἀδικαιολόγητες νωθρότητες, ἀπὸ καταληψία εὐστροφίας καὶ ζωικῆς ὀρμῆς, καταμεσίς στὴν πιὸ ὄμορφη ὥρα τῆς φιλίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἐπαφῆς. Οἱ ἱκανότητές μας παίζουν εἰς βάρος μας ἓνα κακὸ παιχνίδι, κι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ λυτρωθοῦμε εἶναι ν' ἀποσυρθεῖ ὁ καθένας μας στὴ μοναξιά του.

Ὅφειλω νὰ ἔχω τὸ ἴδιο ἀνάστημα μ' ὄλους ὄσους σχετίζομαι. Εἶναι ἀδιάφορο τὸ πόσοι εἶναι οἱ φίλοι καὶ τί εὐχαρίστηση βρίσκω στὴ συντροφιά καθενὸς ἀπ' αὐτούς, ἂν τύχει ἀνάμεσά τους νὰ ὑπάρχει καὶ κάποιος μὲ τὸν ὁποῖο δὲν εἶμαι ἴσος. Ἄν ἔχω χάσει στὸν ἀγῶνα ν' ἀναδειχτῶ ἴσος μὲ κάποιον ἀπ' αὐτούς, τότε κι ἡ χαρὰ ποὺ παίρνω ἀπ' τὴ φιλία ὄλων τῶν ἄλλων εἶναι μικρόπρεπη κι ἀναντρη. Θὰ ἔπρεπε νὰ μισήσω τὸν ἑαυτό μου ἂν ἤθελα νὰ χρησιμοποίησω τοὺς ἄλλους φίλους μου γιὰ καταφύγιο τῆς ἀναξιότητάς μου :

Ἕνας πολέμαρχος στὶς μάχες ξακουστός,
 Ἀφοῦ χιλιάδες νίκησε, ἔχασε ἀπὸ ἓνα.
 Καὶ τότε ἡ μνήμη του ἐσβήσθη διὰ παντός,
 Κατόρθωμα ὡς νὰ μὴν ἔκανε κανένα.

Τὸ ἴδιο κι ἡ βιασύνη μας τιμωρεῖται αὐστηρά. Ἡ σεμνότητα κι ἡ ἀταραξία στὶς ὁρμές τῶν παθῶν εἶναι ἕνας σκληρὸς φλοιὸς ποὺ προστατεύει τὶς εὐαίσθητες φύσεις ἀπὸ ἕνα πρόωρο ὠρίμασμα. Θὰ χάνονταν ἂν ἔβγαιναν στὸν κόσμο προτοῦ νὰ ἔχει βρεθεῖ ἡ κατάλληλη ψυχὴ ποὺ θὰ ἔσκυβε ἐπάνω ἀπ' αὐτὲς καὶ θὰ τὶς ἐγκολπωνόταν. Πρέπει γὰρ σεβόμαστε τὴν naturlangsamerkeit, τὴ σοφὴ ἀργητὰ τῆς φύσης, ποὺ σκληραίνει τὸ ρουμπίνι σ' ἕνα ἑκατομμύριο χρόνια, ἐνῶ στὸ ἴδιο διάστημα οἱ Ἄλπεις κι οἱ Ἄνδεις ἔρχονται καὶ παρέρχονται σὰ νὰ εἶναι οὐράνια τόξα. Τὸ καλὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς μας δὲ βραβεύει ποτὲ τὴν ἀφροσύνη. Ἡ ἀγάπη, ποὺ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ ὄργανο τῆς ἐλαφρομυαλιᾶς, μὰ χρησιμεύει γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταξίωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἄς μὴν παίρνουμε ἀπ' αὐτὴν μιὰ παιδιᾶστικὴ εὐχαρίστηση, μ' ἄς ἀναζητοῦμε τὸ ἀπόλυτο καλὸ ἄς πλησιάσουμε τὸ φίλο μας δείχνοντας μιὰν εὐτολμὴ ἐμπιστοσύνη στὴν ἀλήθεια τῆς καρδιᾶς του καὶ στὴ βᾶση, ποὺ ποτὲ δὲ μπορεῖ ν' ἀνατραπεῖ, τῶν ἠθικῶν θεμελίων του.

Εἶναι δύσκολο ν' ἀντισταθεῖ κανεὶς στὰ θέληγτρα αὐτοῦ τοῦ θέματος, γιὰ τοῦτο θὰ παραμερίσω, γιὰ τὴν ὥρα, τὴ σχετικὴ του κοινωνικὴ σημασία, καὶ θὰ μιλήσω γι' αὐτὸ τὸν ἐκλεκτὸ κι ἱερὸ θεσμὸ ποὺ εἶναι ἄλλη μιὰ ὄψη τοῦ ἀπόλυτου, καὶ ποὺ κάνει καὶ τὴ γλῶσσα ἀκόμα τῆς ἀγάπης νὰ φαντάζει ὑποπτη καὶ τριμμένη, γιὰ τὴν τίποτα δὲν εἶναι, ἀπ' αὐτὸ τὸ δεσμὸ, πιδὸ θεϊκὸ καὶ πιδὸ ἄδολο.

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ φέρνομαι στοὺς φίλους μου μ' εὐθραυστὴ κομποπρέπεια, μὰ θέλω νὰ τοὺς κοιτάζω μὲ παρρησία, ἀφοβὰ καὶ τίμια. Γιατί, ὅταν ἡ φιλία εἶναι πραγματικὴ, δὲ σπᾶνει ὅπως μιὰ γυάλινη κλωστή ἢ ἕνα κρύσταλλο πάγου, μ' ἀντέχει σ' ὅση σφοδρὴ μεταχείριση, γιὰ τὴν εἶναι τὸ πιδὸ γερὸ πρᾶγμα στὸν κόσμο. Τί μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ξέρουμε, βστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ἐμπειρίας, γιὰ τὴ φύση καὶ τὸν ἑαυτὸ μας; Οὔτε ἕνα βῆμα δὲν προχώρησε ὁ ἀνθρώπος στὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς μοίρας του. Ἀπ' τὴν καταδίκη μιᾶς ἀσύνητης πράξης πρόκυψε ὀλοκληρὴ ἡ ἀνθρωπότητα. Μὰ ἡ γλυκειὰ εἰρήνευση τῆς χαρᾶς καὶ τῆς γαλήνης ποὺ νιώθω στὸ πλησίασμα ἐνὸς ἄδολου φίλου εἶναι ἡ ἴδια ἡ οὐσία, ἡ φύκα τοῦ καρποῦ, ἐνῶ ὀλοκληρὸς ὁ φυσικὸς καὶ διανοητικὸς κόσμος δὲν εἶναι παρὰ ὁ φλοιὸς του, τὸ σκληρὸ του περίδλημα. Μακάριο τὸ σπῖτι ποὺ δέχεται φίλο! Θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε χτιστεῖ σὰ μιὰ ἐορτάσιμη ἀψίδα, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὸν τιμήσει καὶ μιὰ μονάχα μέρα. Ἀκόμα πιδὸ μακάριος ἐκεῖνος ποὺ κατανοεῖ τὴν ἐπισημότητα αὐτοῦ τοῦ δεσμοῦ καὶ σέβεται τὸ νόμο του! Ἡ φιλία δὲν εἶναι οὔτε ἀργόσχολη παρέα, οὔτε πανηγυριώτικη συντροφιά. Ὅποιος προσφέρεται ἐθελοντῆς σὲ τούτη

τὴν περιπέτεια μοιάζει μ' ἕναν ὀλύμπιο θεὸ πού κατεβαίνει στοὺς μεγάλους ἀγῶνες ὅπου ἀντίπαλοί του εἶναι οἱ Γίγαντες. Ἦ ἀγωνίσματα πού προκρίνει νὰ μετάσχει εἶναι ὁ Χρόνος, ἡ Ἀνάγκη κι ὁ Κίνδυνος, καὶ θὰ μπορέσει νὰ βγεῖ νικητὴς μονάχα ἂν κλείνει μέσα του τόση ἀλήθεια ὥστε νὰ περιφρουρήσει τὴν ὁμορφιὰ τῆς ψυχῆς του ἀπ' τοὺς πόνους καὶ τὶς πληγὲς τῆς ἀμάχης. Ἡ τύχη μπορεῖ νὰ παίξει ἢ νὰ μὴν παίξει τὸ ρόλο τῆς, ἢ ἔκβαση ὅμως τοῦ ἀγῶνα θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπ' τὸ σύμφυτο μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία ἤθος τοῦ ἀγωνιστῆ καὶ τὴν περιφρόνησή του πρὸς καθεὶ τὸ μικρόλογο καὶ τὸ ἀσήμαντο. Δυὸ εἶναι τὰ συστατικὰ στοιχεῖα πού συνθέτουν τὴ φιλία, τόσο θεμελιακὰ τὸ καθένα τους ὥστε δὲ βρισκω σὲ τί μπορεῖ νὰ ὑπερέχει τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο, καὶ γιὰ τοῦτο καμιά δικαιολόγησι δὲ θὰ μπορούσα νὰ δώσω γιὰτὶ ἀναφέρω πρῶτο κάποιον ἀπ' αὐτά. Λοιπὸν τὸ ἕνα εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ὁ φίλος εἶναι ἕνα πρόσωπο πού τὸ προσεγγίζω μὲ ἀνυπόκριτη διάθεσι. Ἐνα πρόσωπο πού μπροστά του μπορῶ νὰ σκέφτομαι δυνατά. Μαζὶ του νιώθω πὼς ἀνταμώνομαι μ' ἕναν ἄνθρωπο πού εἶναι ἐπὶ τέλους τόσο ἀληθινὸς καὶ ταυτόσημος μ' ἐμένα ὥστε μπορῶ ν' ἀπορρίψω καὶ τοὺς ἐσώτατους χιτῶνες τῆς προσποίησης, τῆς τυπικῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ὀπισθοβουλίας, πού ποτέ τους οἱ ἄνθρωποι δὲν τ' ἀποχωρίζονται, καὶ νὰ δοθεῖ σ' αὐτὸν κι ἐκεῖνος σ' ἐμένα μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν πληρότητα μὲ τὴν ὁποία ἕνα χημικὸ ἄτομο ἐνώνεται μ' ἕνα ἄλλο. Ἡ εἰλικρίνεια εἶναι τὸ προνόμιον ἐκεῖνο πού, ὅπως τὸ στέμμα κι ἡ ὑπέρτατη ἐξουσία, ἀνήκει σ' ὅποιον στέκεται πολὺ ὑψηλά· γιὰτὶ μπορεῖ νὰ πεῖ τὴν ἀλήθεια μονάχα ἐκεῖνος πού δὲν ἔχει κάποιον ἐπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του πού νὰ χρειάζεται νὰ τὸν κολακέψει ἢ νὰ χρειάζεται νὰ προσαρμοστεῖ στὰ γούστα του. Ὁ καθένας μας μόνος του εἶναι εἰλικρινῆς. Μόλις μπεῖ στὸ χῶρο μας ἕνας δεῦτερος, ἀρχίζει ἡ ὑποκρισία. Οἱ φιλοφρονήσεις, τὰ κουτσομπολιά, τὰ εὐθυμολογήματα κι οἱ σοβαροφανεῖς κουδέντες δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ φράγματα πού ἔχουν σκοπὸ νὰ ἐμποδίσουν καὶ νὰ σταματήσουν τὸ πλησίασμα τοῦ συναθρώπου μας πρὸς τὸν ἐσώτερο ἑαυτὸ μας. Κρύβουμε ἀπ' αὐτὸν τὴ σκέψη μας κάτω ἀπὸ ἀγαρήθμητες δίπλες. Γνώρισα κάποτε ἕναν ἄνθρωπο πού σ' ἕνα ξέσπασμα θρησκευτικῆς ἐξαρσης ἀποτίναξε ὄλα τὰ προσχήματα, τὶς ψευτιὲς καὶ τὶς συμβατικότητες καὶ μίλησε στὶς συνειδήσεις τῶν ἄλλων καθαρὰ κι ἀπροσχημάτιστα, μὲ μεγάλη εὐθυκρισία κι ἐνόρασι. Στὴν ἀρχή, τὸν ἀντιμετώπισαν ἄσχημα, κι ὄλοι συμφώνησαν πὼς τρελάθηκε. Ἐκεῖνος ὅμως ἐπέμεινε — γιὰτὶ δὲ μπορούσε νὰ κάνει καὶ διαφορετικὰ — καὶ τελικὰ κατόρθωσε μὲ τούτη τὴ συμπεριφορὰ του νὰ κάνει καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τοῦ φέρονται μὲ εἰλικρίνεια. Ἀπὸ κανενὸς τὸ μυαλὸ δὲν περνοῦσε πιά

ἢ ἰδέα νὰ τοῦ πεῖ ψέματα ἢ νὰ τὸν ξεφορτωθεῖ μὲ τίς συνηθισμέ-
νες κουδέντες τῆς πιάτσας ἢ τοῦ σαλονιοῦ. Μὰ ὁ καθένας ἐβίαζε
τὸν ἑαυτό του νὰ τὸν ἀντικρύσει μὲ τὴν ἴδια ἀνυστερόβουλη διά-
θεση καὶ νὰ τοῦ φανερώσει ὅση ἀλήθεια, ποίηση καὶ αὐθορμησία
ἔκρυβε στὴν ψυχὴ του. Μὰ τοὺς περισσότερους ἀπὸ μᾶς ἡ κοινω-
νία δὲ μᾶς ἀντικρύζει κατάματα, μᾶς δείχνει τὰ πλευρὰ ἢ τὴ
ράχη τῆς. Σ' ἓναν αἰῶνα ποὺ ὅλα εἶναι διαποτισμένα ἀπ' τὴν
ψευτιά, τὸ νὰ θελήσει κανεὶς νὰ δημιουργήσει δεσμοὺς ἀληθινῆς
φιλίας δὲ λογαριάζεται μήπως τρέλα; Σπάνια μπορούμε νὰ ὀρθώ-
σουμε τὸ ἀνάστημά μας. Σχεδὸν ὁ κάθε ἄνθρωπος μὲ τὸν ὁποῖο
ἐρχόμαστε σ' ἐπαφὴ ἀπαιτεῖ νὰ τὸν προσέξουμε — ἀπαιτεῖ νὰ
τὸν κολακέψουμε· γιατί ἔχει κάποια φήμη, κάποια ταλέντο, κά-
ποια θρησκευτικὴ ἢ φιλανθρωπικὴ λόξα ποὺ τὴ θεωρεῖ ἀσυζήτητα
σωστή, καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ καταστρέφει κάθε ἀπόπειρα ἐγκάρ-
διας συνομιλίας μαζί του. Ὁ φίλος ὡστόσο πρέπει νὰ εἶναι ἓνας
ἄνθρωπος μὲ πνευματικὴ υἰεῖα ποὺ νὰ μὴ χρειάζεται τὸν ἀφελῆ
θαυμασμό μου, μὰ ἐμένα τὸν ἴδιο. Ὁ φίλος ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ
μοῦ δίνει χαρὰ χωρὶς νὰ ζητάει ἀπὸ μένα ἀντάλλαγμα. Γιὰ τοῦτο
καὶ στὴ φύση ὁ φίλος εἶναι ἓνα παράδοξο φαινόμενο. Ἐγὼ ποὺ
εἶμαι μοναδικός, ποὺ δὲ βλέπω γύρω μου στὸ φυσικὸ κόσμο τί-
ποτα ἄλλο ποὺ νὰ μπορῶ νὰ προσεπικυρώσω τὴν ὑπαρξή του μὲ
ἰσοδύναμες μαρτυρίες ὅσο καὶ τὴ δική μου, ἔχω τώρα ἀντικρύ-
μου τὸν ψυχικὸ σωσία τοῦ ἑαυτοῦ μου, σ' ὅλο του τὸ ἀνά-
στημα, τὴν ποικιλομορφία καὶ τὴν ἀτομικότητά του — μιὰ πρα-
γματικὴ ἐπανάληψή μου μ' ἄλλο σχῆμα· ἔτσι ποὺ ὁ φίλος νὰ μπο-
ρεῖ νὰ θεωρηθεῖ τὸ θαῦμα τῆς φύσης.

Τὸ ἄλλο στοιχεῖο τῆς φιλίας εἶναι ἡ τρυφερότητα. Δενομά-
στε μὲ τοὺς ἄλλους ἄνθρώπους μὲ κάθε εἶδος δεσμοῦ, μὲ τὸ δε-
σμὸ τοῦ αἵματος, μὲ τὸ δεσμὸ τῆς φιλοτιμίας; μὲ τὸ δεσμὸ τοῦ
φόβου, τῆς ἐλπίδας, τοῦ κέρδους, τοῦ πόθου, τοῦ μίσους, τοῦ θαυ-
μασμοῦ καὶ μὲ πλῆθος ἄλλες συμπτωματικὲς ἐπιθυμίες καὶ ἀση-
μαντότητες — μὰ δὲ θέλουμε νὰ πιστέψουμε πῶς μπορεῖ νὰ ὑπάρ-
χει στὸν διπλανό μας τόσο ἀποθησαύρισμα χαρισμάτων ὥστε νὰ
μᾶς ἐνώσει μαζί του ὁ δεσμὸς τῆς ἀγάπης. Μπορεῖ, ἀλήθεια,
ἓνας ἄλλος νὰ εἶναι τόσο ἀγγελικὸς κι ἐμεῖς τόσο ἄδολοι ὥστε
νὰ νιώσουμε ἀμοιβαία ἀγάπη; Ὅταν βρεθεῖ ὁ ἄνθρωπος ποὺ
μπορῶ ν' ἀγαπήσω, συντελέστηκε γιὰ μένα ἡ ὑπέρτατη εὐτυχία.
Λίγα πράγματα εἶδα γραμμένα στὰ βιβλία ποὺ νὰ φτάνουν στὴ
ρίζα αὐτοῦ τοῦ θέματος. Ὅσο ὑπάρχει κάπου διατυπωμένος
ἓνας λόγος ποὺ δὲ μπορῶ παρά νὰ τὸν θυμᾶμαι. Λέει λοιπὸν
ἐκεῖνος ποὺ τὸν ἔγραψε: Δίνομαι λίγο κι ἀπρόθυμα σ' ἐκείνους
ποὺ ἀνήκω, καὶ δίνομαι ἐλάχιστα σ' ἐκείνον ποὺ περισσότερο
ἀγαπῶ. Θὰ ἐπιθυμοῦσα ἡ φιλία νὰ εἶχε καὶ πόδια, ὅπως ἔχει

μάτια και γλώσσα. Θα την ήθελα να μπορεί να πατά γερὰ στη γη, προτού να πετά στα σύννεφα. Τα βάζουμε με τον άνθρωπάκο γιατί κάνει την αγάπη εμπόρευμα. Τη βλέπει σαν ανταλλαγή δώρων, σαν προσφορά εξυπηρετήσεων· σαν καλή γειτονία· σαν αγρύπνια με τον άρρωστο· σαν συνοδεία τῆς κηδείας· και παρατρέχει δλότελα τις φίνες χαρές και την ευγένεια του αίσθηματος. Μά, όπως δὲ μπορούμε ν' ανακαλύψουμε κάτω ἀπ' τὴ μεταμφίεση τοῦ ἐμποράκου τὸ Θεό, τὸ ἴδιο, ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος, δὲ μπορούμε και νὰ συγχωρήσουμε τὸν ποιητὴ όταν κλώθει τὸ νῆμα του πολὺ λεπτὸ και δὲ μετουσιώνει μέσα στὸ αἶσθημά του τις σταθερὲς και ριζωμένες στὴ συνείδηση ὅλου τοῦ κόσμου ἀξίες τῆς δικαιοσύνης, τῆς συνέπειας, τῆς ἐμπιστοσύνης και τῆς συμπόνοιας. Μισῶ τὴν ἐκπόρνευση ἐκείνη τοῦ ὀνόματος τῆς φιλίας ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τις κοσμικὲς σχέσεις και τοὺς ἐπιπόλαιους δεσμοὺς τοῦ συρμοῦ. Καλύτερα νὰ εἶμαι σύντροφος με τοὺς ζευγολάτες και τοὺς χαλκωματάδες παρά με τις μεταξωτὲς και παρφουμαρισμένες παρέες ποὺ ξεφαντώνουν τὸ συναπάντημά τους με τρελὲς ἐπιδείξεις, με ἀμαξοδρομίες και με φαγοπότια στ' ἀκριδὰ κέντρα. Ὁ σκοπὸς τῆς φιλίας εἶναι νὰ δημιουργήσει ἀνάμεσα σὲ δύο ψυχὲς τὴν πιὸ στενὴ κι ἐνδόμυχη ἐπικοινωνία· πιὸ στενὴ κι ἀπὸ κάθε ἄλλη ποὺ μπορεί νὰ δοκιμάσει ὁ ἄνθρωπος. Μιὰ σύμπνοια και παρηγοριὰ σ' ὅλα τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα, τόσο στὴ ζωὴ ὅσο και στὸ θάνατο. Μιὰ μέθεξη στὶς εὐτυχισμένες μέρες, στὴ χαρμόσυνη ανταλλαγὴ δώρων και στοὺς ἐξοχικοὺς περιπάτους, μὰ και μιὰ συνοδοιπορία στοὺς κοπιαστικοὺς ὁδούς, στὰ ἐπικίνδυνα ταξιδέματα, στὰ ναυάγια, στὴ φτώχεια και στὸν κατατρεγμό. Μαζὶ στὶς ἐξορμήσεις τοῦ πνεύματος, μαζὶ και στὴν ἔκσταση τῆς θρησκείας. Πρέπει νὰ ἐξευγενίζουμε με ἀμοιβαία συμπεριφορὰ τις κοινότοπες ἀνάγκες και πράξεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς, και νὰ ἐξωραΐζουμε τὴ φιλία με τὴ γενναιοφροσύνη μας, τὴ φρονιμάδα και τὴν ἀκεραιότητά μας. Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ξεπέσει σὲ κάτι συνηθισμένο και μηχανικό, μ' ἄς εἶναι ἀγρυπνη κι ἐφευρετικὴ κι ἄς προσθέτει ρυθμὸ κι ἀρμονία σ' ὅ,τι ἦταν πρὶν πεζὴ ἀπασχόληση.

Γιὰ τὴν τέλεια φιλία μπορεί νὰ εἰπωθεῖ πὼς ἀπαιτοῦνται φύσεις τόσο σπάνιες κι ἐξαιρετικὲς, ἢ καθεμιὰ τους τόσο ἤρεμη κι ἰσορροπημένη, κι ἀκόμα νὰ προέρχονται ἀπ' τὸν ἴδιο περίγυρο (γιατὶ και σὲ τούτη τὴ λεπτομέρεια, λέει ἕνας ποιητῆς, πὼς πρέπει νὰ ταιριάζουν τὰ μέρη), ὥστε μιὰ τέτοια σύμπτωση πολὺ σπάνια μπορεί νὰ συντύχει. Οὔτε μπορεί νὰ φτάσει στὴν ὀλοκληρωμένη της μορφή, λέγουν κάποιοι «ἐπαίοντες» σ' αὐτὴ τὴ ζεστὴ ἐπιστήμη τῆς καρδιάς, ἀν ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲ περισσότερους ἀπὸ δύο. Δὲν εἶμαι τόσο ἀποκλειστικὸς στὴν κρίση μου,

ἴσως ἐπειδὴ δὲ γνώρισα ποτὲ τόσο ἀνώτερη μιὰ φιλία ὅπως τὴ γνώρισαν ἄλλοι. Τὴ φαντασία μου τὴν ἱκανοποιεῖ περισσότερο ἢ σκέψη μιᾶς ομάδας ἀπὸ ἡμιθεικοὺς ἄντρες καὶ γυναῖκες ποὺ θὰ ἐπικοινωνοῦν ἀνάμεσά τους μὲ πνεῦμα ὑπερατομικῆς φιλαλληλίας. Μὰ βρίσκω τὸ νόμο αὐτὸ τοῦ ἐνὸς πρὸς ἓνα ἀποφασιστικὸ γιὰ τὴ συνομιλία, ποὺ εἶναι ἡ πρακτικὴ βάση καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς φιλίας. Μὴν ἀνακατώγετε πολὺ τὰ νερά. Ὁ ἄριστος ἀνακατώγεται μὲ τὸν χειρότερο τόσο δύσκολα ὅσο καὶ τὸ κακὸ μὲ τὸ καλόν. Θὰ σᾶς ἔτυχε νὰ εἶχατε, ἀρκετὲς φορές, εὐχάριστες καὶ ἀποδοτικὲς συνομιλίες μὲ δύο διαφορετικοὺς ἀνθρώπους, μὰ ὅταν ἀνταμωθήκατε καὶ οἱ τρεῖς μαζί θὰ διαπιστώσατε πὼς δὲ βρίσκατε οὔτε μιὰ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐγκάρδια κουβέντα. Δύο μποροῦν νὰ μιλοῦν καὶ ὁ τρίτος ν' ἀκούει, μὰ τρεῖς δὲ θὰ κατορθώσουν ποτὲ νὰ συνεχίσουν τὴν πορεία μιᾶς διαλογικῆς περιπέτειας. Σὲ μιὰ παρέα, γύρω στὸ τραπέζι, ποτὲ δύο δὲ θὰ βυθιστοῦν σὲ μιὰν ἀπερίσπαστη συζήτηση, παρὰ μονάχα σὰ θ' ἀπομείνουν μόνοι. Στὴν παρέα τὰ ἄτομα συγχωνεύουν τὰ ἐγώ τους σὲ μιὰ κοινωγική ψυχὴ ποὺ ἔχει τόσο ἀκριβῶς περιεκτικότητα μερῶν ὅσες εἶναι καὶ οἱ συνειδήσεις ποὺ τὴν ἀπαρτίζουν. Δὲν ἐπικρατοῦν ἐδῶ οὔτε ἡ ἀμοιβαία κατανόηση τοῦ φίλου πρὸς τὸν φίλο, οὔτε ἡ στοργὴ τοῦ ἀδελφοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴ ἢ τῆς συζύγου πρὸς τὸν σύζυγο, μὰ ἓνα ἀλλιώτικο αἶσθημα καὶ μιὰ διαφορετικὴ ἀτμόσφαιρα. Μονάχα ἐκεῖνος μπορεῖ νὰ μιλήσει ὅποιος ἀπευθύνεται στὴν κοινὴ ἀντίληψη τῆς συντροφιάς καὶ δὲν περιορίζεται στὰ καθορισμένα πλαίσια τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὅμως ἡ προσαρμογὴ αὐτὴ, ποὺ τὴν ἐπιβάλλει ἡ συναίσθησις τῆς δεκτικότητος τοῦ μέσου νοῦ, καταστρέφει τὴν ὑπέρτατη ἐλευθερία ποὺ πρέπει νὰ κυριαρχεῖ σὲ μιὰν ὑψηλὴ συνομιλία, καὶ ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν πλήρη σύντηξιν δύο ψυχῶν.

Ἔτσι, ὄχι μονάχα δύο ἄτομα, μὰ δύο ἄτομα ποὺ πρέπει νὰ μείνουν καὶ μόνοι, μποροῦν νὰ προχωρήσουν σὲ μιὰ πιὸ ἐνδόμυχη σχέση. Ποιοὶ ὡστόσο θὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ δύο θὰ τὸ προσδιορίσει ἡ ἐκλεκτικὴ συγγένεια. Ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουν ὅμοιους χαραχτήρες προσφέρουν ἐλάχιστη χαρὰ ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, καὶ οὔτε μποροῦν νὰ ὑποψιαστοῦν ποιὲς λανθάνουσες δυναμικότητες κρύβει ὁ καθένας τους. Κάποτε μιλοῦμε γιὰ μεγάλους συζητητὲς, ὡσὰν ἡ ιδιότητα αὐτὴ νὰ εἶναι μόνιμο προσὸν κάποιων ἀτόμων. Ἡ συνομιλία ὅμως εἶναι μιὰ φιλικὴ διάθεσις ποὺ κάποτε ξεπηδᾷ, κάποτε ἐξαφανίζεται — τόσο μόνον. Κάποιος φημίζεται πὼς ἔχει πρωτότυπες σκέψεις καὶ εὐφράδεια καὶ ὅμως δὲν καταφέρνει νὰ πεῖ οὔτε λέξη σ' ἓναν στενὸν συγγενὴ του, ἐξάδελφο ἢ θεῖο του. Ἔχουν τόσο δίκιο νὰ κατηγοροῦν τὴ σιωπὴν του, ὅσο καὶ ὅταν ὑποτιμοῦν ἓνα ἡλιακὸ ρολόι γιὰτὶ δὲ μπορεῖ νὰ δείξει τὴν ὥραν στὴ σκιά. Στὸν ἥλιο ὡστόσο μπορεῖ νὰ δείξει τὴν ὥραν. Ἀνάμεσα

σ' εκείνους που κοινωνούν με τή σκέψη του και τούτος ξαναβρίσκει τή λαλιά του.

Ἡ φιλία απαιτεῖ ἐκείνη τή σπάνια συνύπαρξη τοῦ ὁμοίου καὶ τοῦ ἀνόμοιου, δηλαδή τὴν ταυτόχρονη συναίσθηση σὲ καθένα ἀπ' τὰ δύο μέρη ὅτι καὶ υφίσταται τὴν ἐπιβολή τοῦ ἄλλου καὶ δίνει συνάμα τὴν συγκατάθεσή του. Καλύτερα ἔχω νὰ μείνω μόνος ὡς τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου, παρὰ νὰ δῶ τὸ φίλο μου νὰ χαλάσει, μ' ἓνα λόγο του ἢ μὲ μιὰ ματιά του, αὐτὴ τὴν ἰσορροπία. Καὶ ἀνταγωνίζομαι τὴν παρουσία του καὶ ἐνδίδω. Δὲν πρέπει νὰ πάψει οὔτε στιγμὴ νὰ εἶναι αὐτὸς πὺ εἶναι. Ἡ μοναδικὴ χαρὰ πὺ παίρνω νιώθοντας πὺ εἶναι δικός μου, εἶναι πὺ ἔχω κάνει δικό μου κάτι πὺ ποτὲ δὲ θὰ εἶναι δικό μου. Ἀηδιάζω ὅταν, ἐνῶ περίμενα μιὰν ἀντρίκια ἐπιβολή ἢ τουλάχιστο μιὰν ἀντρίκια ἀντίσταση, βρίσκω μιὰν «ἀνευ ὄρων» ὑποταγή. Καλύτερα νὰ εἶστε ἓνα κεντρὶ στὸ πλευρὸ τοῦ φίλου σας, παρὰ ἢ ἠχώ του. Ἡ προϋπόθεση πὺ χρειάζεται γιὰ ν' ἀναπτυχτεῖ μιὰ ἀνώτερη φιλία εἶναι ἢ ἀνεξαρτησία τῶν μερῶν. Τὸ ὑψηλὸ αἴσθημα τῆς φιλίας απαιτεῖ μεγάλους καὶ ὑπέροχους πρωταγωνιστές. Πρέπει πρῶτα νὰ ὑπάρχουν δύο, γιὰ νὰ γίνουν κατόπι ἓνας. Ἡ φιλία ὡς εἶναι μιὰ συμφωνία δύο ξεχωριστῶν καὶ δυναμικῶν φύσεων πὺ ἀλληλοὑποβλέπονται καὶ ἀμοιβαῖα νιώθουν φόβο ἢ μιὰ γιὰ τὴν ἄλλη, προτοῦ συνειδητοποιήσουν τὴ βαθειὰ ὁμοιότητα πὺ, κάτω ἀπ' τὴς ἐπιφανειακὴς τους διαφορῆς, τοὺς ἐνώνει.

Ἐκεῖνος μονάχα εἶναι κατάλληλος γιὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς φιλίας, ὁποῖος ἔχει φιλοσοφημένη καὶ ἐποπτικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς· ὁποῖος εἶναι βέβαιος πὺ ἢ μεγαλοσύνη καὶ ἢ ἀγαθότητα εἶναι πάντα καρποὶ ἀργῆς καὶ σοφῆς ὠρίμανσης· ὁποῖος δὲν ἀνυπομονεῖ νὰ παραβιάσει τοὺς νόμους πὺ κυβερνοῦν τὴ μοῖρα του. Καὶ σὲ τούτο τὸ θέμα, δὲ θὰ ἐπιτρέψει στὸν ἑαυτό του νὰ ἐκδιᾶσει τοὺς νόμους τῆς φύσης. Νὰ δίνετε στὸ διαμάντι τοὺς αἰῶνες πὺ χρειάζεται γιὰ νὰ κρυσταλλωθεῖ, καὶ νὰ μὴ ζητᾶτε νὰ ἐπιταχύνετε τὴ γέννηση τοῦ αἰώνιου. Ἡ φιλία απαιτεῖ νὰ τὴ μεταχειρίζομαστε μὲ θρησκευτικὸ δέος. Λέμε πὺ διαλέγουμε τοὺς φίλους μας, μὰ ἢ ἀλήθεια εἶναι πὺ οἱ φίλοι μας διαλέγονται μόνοι τους. Ὁ πρῶτος ὄρος γιὰ τὴ φιλία εἶναι ὁ σεβασμὸς τοῦ ἄλλου μέρους. Χρησιμοποιήστε τὸ φίλο σας ὅπως ἓνα θέαμα. Χωρὶς ἄλλο θὰ ἔχει ἰδιοτροπίες πὺ δὲν ταιριάζουν στὴ δική σας ἰδιοσυγκρασία καὶ πὺ δὲν τις συμμερίζετε. Μένετε σὲ κάποια ἀπόσταση· μὴν τις ἐμποδίζετε νὰ ἐκδηλωθοῦν· ὡς πάρουν ὅση θέλουν ἔκταση. Εἶστε μήπως φίλος τῶν κουμπιῶν πὺ φορεῖ ὁ φίλος σας, ἢ φίλος τῆς ψυχῆς καὶ τῆς σκέψης του; Νὰ ξέρετε πὺ θὰ τοῦ εἶστε ξένος σὲ χιλιάδες λεπτομέρειες τοῦ χαρακτήρα καὶ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς του· νὰ μὴ σᾶς ἀπογοητεύσει αὐτό· γιὰτι

σκοπός σας δὲν εἶναι νὰ κατακτήσετε τὶς λεπτομέρειες, μὰ νὰ πατήσετε τὸ ἱερὸ ἄβατο τῆς ψυχῆς του. Ἄφῃστε στὰ κοριτσόπουλα καὶ στοὺς νεαροὺς νὰ φαντάζονται πὼς ὁ φίλος εἶναι ἕνα εἶδος ἰδιοκτησίας, ἀπ' τὸν ὁποῖο ἐπιζητοῦν νὰ πάρουν ἕνα γρήγορο κι ἐπιδερμικὸ ὄφελος, ἀντὶ ν' ἀπομυζήσουν ἀπ' αὐτὸν τὸ νέκταρ τοῦ Θεοῦ.

Ἄς ἐξαγοράσουμε τὴν εἰσοδοχὴ μας σ' αὐτὴ τῆ μυστικῆ λειτουργία ὕστερα ἀπὸ μακρὰ δοκιμασία. Γιατί νὰ βεβηλώσουμε εὐγενικὲς κι ἀγνὲς ψυχές μὲ τὴν ἀπρόσκλητη εἰσδυσή μας; Γιατί νὰ ἐπιμένουμε σὲ ἀλόγιστες προσωπικὲς ἐπαφές μὲ τὸ φίλο μας; Γιατί νὰ τὸν ἐπισκεπτόμαστε στὸ σπίτι του, καὶ νὰ κάνουμε τὴ γνωριμία μὲ τὴ μητέρα του, τ' ἀδελφία του καὶ τὶς ἀδελφές του; Καὶ γιατί ἐκεῖνος ν' ἀνταποδίδει τὶς ἐπισκέψεις μας; Εἶναι μήπως ὅλα αὐτὰ ὄροι στὸ συμβόλαιο τῆς φιλίας μας; Παρατήστε αὐτὰ τὰ χαϊδέματα καὶ τὶς παρανουχίδες. Ἄς εἶναι γιὰ μένα ὁ φίλος μου μιὰ παρουσία πνευματικῆ. Ἐνα μήνυμα, μιὰ σκέψη, μιὰ ἀνυστερόδουλη ἐνέργεια, μιὰ ματιὰ του — αὐτὰ ζητῶ κι ὄχι τὰ νέα τῆς ἡμέρας ἢ τὸ φαγοπότι. Μπορῶ νὰ βρῶ τὶς πολιτικὲς συζητήσεις καὶ τὸ κουβεντολόι καὶ τὶς ἐξυπηρετήσεις ἀπὸ πιδὸ φτηνοὺς συντρόφους, γνωρίμους ἢ γείτονές μου. Δὲ θὰ ἔπρεπε ἢ ἐπικαιωνία τοῦ φίλου μου μ' ἐμένα νὰ εἶναι ποιητικὴ στὴν ἰδιοσυστασία της, ἄχραντη, οἰκουμενικὴ καὶ μεγαλόπνοη ὅπως ἡ ἢ ἴδια ἢ φύση; Θὰ ἔπρεπε μήπως νὰ νιώθω ντροπὴ γιὰ τὸ δεσμός μας εἶναι βέβηλος σὲ σύγκριση μὲ τὴ λευκότητα τῶν μακρινῶν σύγγεφων τοῦ δρίζοντα ἢ τὴν τρυφεράδα τοῦ χορταριοῦ ποὺ φυτρώνει ἐκεῖ κάτω δίπλα στὸ ρυάκι; Ἄς μὴν ξεπέφτουμε, μὰ ἄς ὑψωνόμαστε στὸ ἀνάστημα τοῦ ἀπόλυτα καθαροῦ. Ἡ ματιὰ τοῦ φίλου σου ποὺ σ' ἀψηφᾷ, ἢ σκωπτικὴ γκριμάτσα του νὰ μὴ σοῦ προκαλοῦν μικροφιλοτιμίες, μὰ νὰ σὲ κεντρίζουν γιὰ τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ μεγάλα. Νὰ εἶσαι πιστὸς λάτρης ἐκείνων τῶν χαρακτηριστικῶν του στὰ ὁποῖα δείχνεται ἀνώτερος· νὰ μὴν ἐπιθυμεῖς νὰ ὕστερεῖ σὲ τίποτα, νὰ θησαυρίζεις τὰ προτερήματά του καὶ νὰ τὰ διαλαλεῖς. Νὰ τὸν ἔχεις σὰ μιὰν ἀντίρροπη μονάδα τοῦ ἑαυτοῦ σου. Ἄς εἶναι πάντα γιὰ σένα ἕνα εἶδος ὠραίου ἀντίπαλου, ἀδάμαστου, σεβαστοῦ, κι ὄχι μιὰ ἀμελητέα μηδαμινότητα ποὺ εἶσαι ἕτοιμος νὰ τὴν ξεφορτωθεῖς. Τὰ χρώματα τοῦ ὀπάλλιου, ἢ λάμψη τοῦ διαμαντιοῦ δὲ γίνονται ὁρατὰ ἂν τὸ μάτι εἶναι πολὺ κοντὰ στὸ πετράδι. Γράφω ἕνα γράμμα στὸ φίλο μου κι ἀποδέχομαι ἕνα δικό του. Αὐτὸ σ' ἐσᾶς φαίνεται λίγο. Ἐμένα ὅμως μοῦ ἀρκεῖ. Εἶναι ἕνα πνευματικὸ δῶρο ἀντάξιο ἐκείνου ποὺ τὸ στέλγει καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου ποὺ τὸ δέχεται. Δὲν προσδάλλει κανένα. Ἀπ' τὶς ζεστὲς γραμμὲς μιᾶς φιλικῆς ἐπιστολῆς, ἢ καρδιὰ πείθεται περισσότερο κι ἀπ' ὅλες τὶς διηγήσεις τῶν ἡρωι-

κῶν κατορθωμάτων, πῶς στὸν ἄνθρωπο ἐνοικεῖ μιὰ θεϊκὴ φύση.

Ἄκόμα, πρέπει γὰρ σεβαστεῖ κανεὶς τοὺς ἱεροὺς νόμους αὐτῆς τῆς φιλίας καὶ γὰρ μὴ θελήσει γὰρ βλάψει μὲ τὴ βιασύνη του τὸ ἀνθοφόρημά της. Πρέπει πρῶτα γὰρ νιώσουμε τὸν ἑαυτό μας προτοῦ τὸν ἀφιερῶσουμε σ' ἕναν ἄλλο. Στὸ ἔγκλημα ὑπάρχει τουλάχιστον ἢ ἱκανοποίηση πῶς οἱ συνένοχοι, ὅπως λέει καὶ τὸ λατινικὸ ρητό, μιλοῦν σὰν ἴσοι πρὸς ἴσους — *crimen quos iniquitat aequat*. Μὰ μ' ὅσους ἀγαποῦμε καὶ θαυμάζουμε δὲ μπορούμε, στίς ἀρχές, γὰρ μιλήσουμε ἔτσι. Ὡστόσο κι ἡ παραμικρὴ ἐνδειξη ἐκπεσμοῦ ἀπὸ τὴν πλήρη αὐτάρκεια ποὺ πρέπει γὰρ ἔχει ὁ ἑαυτός μας καταστρέφει, γιὰ τὴ γνώμη μου, ὀλόκληρο τὸ δεσμὸ τῆς φιλίας. Ποτὲ δὲ θὰ μπορέσει γὰρ ὑπάρξει μιὰ ἀπόλυτη σύμπτωση ἀνάμεσα σὲ δυὸ πνεύματα, ποτὲ ἕνας ἀμοιβαῖος σεβασμός, ἀνστὴν προσέγγισή τους δὲ στέκει τὸ καθένα σὰν ἀκέραιος κόσμος.

Ἔνα τόσο ὑπέροχο πρᾶγμα σὰν τὴ φιλία, ἄς τὸ πλησιάζουμε μ' ὅση μπορούμε γὰρ ἐπιδείξουμε γενναιοφροσύνη. Νὰ σωμαίνουμε — ἔτσι θὰ μπορέσουμε ν' ἀκούσουμε τὸν ψίθυρο τῶν θεῶν. Μήπως γνωρίζετε πῶς θὰ μιλήσετε καὶ τί θὰ πρέπει γὰρ πεῖτε στίς ἐκλεκτὲς ψυχές; Ἄς εἶναι ὅσο θέλει ἔξυπνος, χαριτωμένος καὶ γλυκὸς ὁ λόγος σας. Ὑπάρχουν ἀναρίθμητοι βαθμοὶ τρέλας καὶ σοφίας, καὶ τὸ γὰρ πεῖτε ὀπωσδήποτε κάτι μπορεῖ ν' ἀποδειχτεῖ ἄστοχο. Περιμένετε, καὶ θὰ μιλήσει ἡ καρδιά σας. Περιμένετε ὡσότου τὸ ἀναγκαῖο καὶ τὸ αἰώνιο νιώσετε γὰρ γλιστρᾶ ἀπ' τὰ χεῖλη σας. Ἡ μοναδικὴ ἀνταμοιβὴ τῆς ἀξίας εἶναι ἡ ἀξία· ὁ μοναδικὸς τρόπος γιὰ ν' ἀποκτήσετε φίλο εἶναι γὰρ εἶστε φίλος. Δὲ θὰ δεθεῖτε πιὸ στενὰ μ' ἕναν ἄνθρωπο κάνοντάς του ἐπισκέψεις στὸ σπίτι του. Ἄν εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ σᾶς, ἢ ψυχὴ του θ' ἀπομακρύνεται ὅλο καὶ περισσότερο, καὶ ποτὲ δὲ θὰ δεῖτε γὰρ σᾶς στέλνει τὸ ἐράσμιο βλέμμα τῆς στοργῆς. Ἀπὸ μακριὰ φαίνονται οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν εὐγενικὴ φύση· γιὰτί, ἀπρόσκλητοι, γὰρ θέλουμε γὰρ εἰσβάλλουμε σ' αὐτούς; Ἄργα — πολὺ ἄργα — ἀντιλαμβανόμαστε πῶς οὔτε καλοὶ τρόποι, οὔτε συστάσεις, οὔτε ἐθιμοτυπίες καὶ κοινωνικὲς συνήθειες ὠφελοῦν γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἀνάμεσα σ' ἐκείνους καὶ σ' ἐμᾶς ἕνας τέτοιος δεσμὸς ὅπως τὸν ἐπιθυμοῦμε — παρὰ τότε μονάχα θὰ τὸ κατορθώσουμε ὅταν ἐξευγενίσουμε τὴ φύση μας στὸν ἴδιο βαθμὸ μὲ τὴ δική τους· τότε θὰ μπορέσουμε γὰρ ἐνωθοῦμε ὅπως τὸ νερὸ μὲ τὸ νερό· κι ἂν δὲ μπορέσουμε γὰρ ἐνωθοῦμε τότε θὰ πεῖ πῶς δὲν τοὺς χρειαζόμαστε, γιὰτί ἔχουμε ἐξομοιωθεῖ μ' αὐτούς. Σὲ τελευταία ἀνάλυση ἡ ἀγάπη εἶναι ἀπλῶς ἢ ἀντανάκλαση τῆς ἀξίας μας ἀπὸ ἕναν ἄλλο. Κάποτε οἱ φίλοι ἀλλάζουν ἀμοιβαῖα τὰ ὀνόματά τους, σὰ γὰρ θέλουν γὰρ δεῖξουν πῶς ὁ καθένας ἀγαποῦσε στὸ φίλο του τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ του.

“Όσο μεγαλύτερες οί αξιώσεις μας ἀπ’ τή φιλία, τόσο πιό δύσκολη ἢ πραγματοποιήσῃ της. Ὅδεύουμε μόνοι στόν κόσμο. Φίλοι τέτοιοι ὅπως τοὺς ἐπιθυμοῦμε εἶναι ὄνειρα καὶ μῦθοι. Ὡστόσο μιὰ ἱλαρὴ ἐλπίδα ζωογονεῖ πάντα τὴν καρδιά μας πῶς κάπου ἄλλου, σ’ ἄλλες περιοχὲς τῆς παγκόσμιας ὁλότητος, ὑπάρχουν ψυχὲς πού ἐνεργοῦν, πού ὑποφέρουν, πού τολμοῦν, πού θὰ μπορούσαμε νὰ τίς ἀγαπήσουμε καὶ θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς ἀγαπήσουν. Θὰ πρέπει νὰ συγχαροῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἂν ἡ ἐποχὴ τῆς ἐλαφρομυαλιάς, τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ἀστοχιῶν πέρασε στή μοναξιά, καὶ τώρα, φτασμένοι πιά ἄνδρες, θὰ μπορέσουμε νὰ σφίξουμε γερὰ ἓνα τίμιο χέρι ἂν τύχει καὶ μᾶς ἀπλωθεῖ. Νὰ πείθεστε ἀπ’ αὐτὸ πού βλέπετε καὶ πού ὑπάρχει, καὶ μὴ σφυρηλατεῖτε δεσμοὺς φιλίας μὲ ἀνάξια πρόσωπα, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ φιλία ποτὲ δὲν εὐδοκιμεῖ. Ἡ βιασύνη μας μᾶς σπρώχνει σ’ ἀσυλλόγιστες κι ἀπερίσκεπτες ἐνώσεις πού δὲν εὐλογοῦνται ποτὲ ἀπ’ τὴ συγκατάνευση τοῦ θεοῦ. Μὲ τὴν ἐπιμονή σας ν’ ἀκολουθεῖτε τὸ μονοπάτι πού μόνοι σας χαράξατε· τότε, μολονότι ριψοκινδυνεύετε τὸ λίγο, ἀσφαλῶς κερδίζετε τὸ μεγάλο. Μὲ τὸ ν’ ἀποδιώχνετε τίς ἐφήμερες καὶ παρδαλὲς φιλίες ἀποδείχνετε ποιὸς εἴστε, κι ἔτσι ἔλκετε κοντὰ σας τοὺς προνομιστοὺς τοῦ κόσμου — ἐκείνους τοὺς σπάνιους χαραχτήρες πού μπροστὰ τους οἱ χυδαῖοι μεγάλοι μοιάζουν μὲ φαντάσματα καὶ σκιές.

Εἶναι ἀνόητο νὰ φοβόμαστε νὰ κάνουμε τοὺς δεσμοὺς μὲ τοὺς φίλους μας πολὺ πνευματικούς, ἀπὸ φόβο μήπως χάσουμε ἔτσι τὸ ζωντανὸ σκίρτημα τῆς ἀγάπης. Τὴν ἀνασκευὴ πού κάνουμε διαισθητικὰ τῶν ἑτοιμῶν πεποιθήσεων, τὴν ἐπικροτεῖ ἡ φύση, κι ἔτσι, ἐνῶ μᾶς φαίνεται πῶς στερούμαστε κάποια χαρά, γρήγορα μᾶς ἀποζημιώνει μὲ μιὰ μεγαλύτερη. Ἄς δοκιμάσουμε, ἂν τὸ θελήσουμε, τὴν ἀπόλυτη μόνωση. Νὰ εἶμαστε βέβαιοι πῶς μέσα μας ὑπάρχουν τὰ πάντα. Πηγαίνουμε στήν Εὐρώπη, ἢ γινόμεστε ὁπαδοὶ ἀτόμων ἢ διαβάζουμε βιβλία μὲ τὴν ἐνστικτὴ πίστη πῶς αὐτὰ θ’ ἀποκαλύψουν σ’ ἐμᾶς τὸν ἑαυτὸ μας. Ἐπαιτεῖς ὅλα αὐτά. Τὰ ἄτομα εἶναι σὰν κι ἐμᾶς· ἡ Εὐρώπη ἓνα ξέθωρο ντύμα νεκρῶν· τὰ βιβλία οἱ στοιχειωμένες ψυχὲς τους. Ἄς ἀποτινάξουμε αὐτὴ τὴν εἰδωλολατρεία. Ἄς λυτρωθοῦμε ἀπ’ αὐτὴ τὴ ζητιανιά. Ἄς ἀποχωριστοῦμε ἀκόμα κι ἀπ’ τοὺς πιὸ ἀγαπημένους μας φίλους, κι ἄς τοὺς ἀρνηθοῦμε λέγοντας: «Ποιοὶ εἴστε ἐσεῖς; Τραβῆξτε τὰ χέρια σας ἀπὸ πάνω μου! Δὲ θέλω πιά ἐξαρτήσεις!» Ἄ! μὰ δὲ γιώθεις πῶς ἔτσι, ἀδελφέ μου, χωρίζουμε μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ξαναταμώσουμε σὲ ὑψηλότερους χώρους, καὶ γιὰ ν’ ἀνήκουμε πιὸ πολὺ ὃ ἓνας στόν ἄλλο γιατί θ’ ἀνήκουμε τότε πιὸ πολὺ στόν ἑαυτὸ μας; Ἐνας φίλος εἶναι σὰν τὸν Ἰανὸ· θεὸς μὲ δύο ἀντίθετα πρόσωπα· βλέπει καὶ στὸ παρελθόν, βλέπει καὶ

στο μέλλον. Είναι τέκνο τῶν περασμένων, μὰ καὶ προφήτης τῶν μελλούμενων· ὁ προάγγελος ἐνὸς ἀκόμα μεγαλύτερου φίλου.

Ἔτσι μὲ τοὺς φίλους μου κάνω ὅ,τι καὶ μὲ τὰ βιβλία μου. Θέλω νὰ γνωρίζω ποῦ βρίσκονται, μὰ ἐλάχιστα νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦ. Ἡ ἐπικοινωνία μας, ν' ἀρχίζει καὶ νὰ τελειώνει μὲ τὴν ἀδέσμευτη διάθεσή μας. Δὲν τὰ καταφέρνω νὰ μιλῶ πολὺ μὲ τὸ φίλο μου. Ἄν εἶναι μεγάλος ἐκεῖνος στὸ χαρακτήρα, μὲ κάνει κι ἐμένα τόσο μεγάλο ὥστε νὰ μὴν ξεπέφτω στὴ μάταιη συζήτηση. Οἱ ἰδέες ὀλοένα φτερουγίζουν γύρω μου στὸ στερέωμα. Θέλω νὰ τοὺς ἀφιερῶ. Κάνω ὅ,τι μπορῶ γιὰ νὰ τίς πιάσω καὶ φοβοῦμαι μήπως χαθοῦν στὰ αἰθέρια πλάτη. Γιὰ τοῦτο, παρ' ὅλο πὸ ἐκτιμῶ τοὺς φίλους μου, δὲ μοῦ εἶναι εὐκολο νὰ μιλήσω μαζί τους καὶ νὰ μελετήσω τὰ δικά τους δράματα, γιατί τότε θὰ χάσω τὰ δικά μου. Πραγματικά θὰ μοῦ ἦταν μιὰ σίγουρη καὶ βολικὴ χαρὰ τὸ νὰ παρατήσω τοῦτο τὸ αἰθεροπλάνεμά μου, τὴν πνευματικὴ τούτη ἀστρονομία, καὶ νὰ κατέβω κοντὰ σ' ἐσᾶς γιὰ μιὰ ζεστὴ κουβέντα· μὰ τὸ ξέρω καλά πὼς τότε θὰ πενθῶ γιὰ πάντα τὸ θάνατο τῶν ἀτομικῶν μου θεοτήτων. Κι ἂν μείνω μόνος, ἢ ἀλήθεια εἶναι πὼς πάλι θὰ λυπηθῶ γιατί ἔχασα τὸν πλοῦτο τῆς δικῆς σας παρουσίας καὶ θὰ εὐχηθῶ νὰ μποροῦσα νὰ σᾶς εἶχα ξανά στὸ πλευρό μου. Μ' ἂν ἔρθετε, ἴσως θὰ τὸ κάνετε γιὰ νὰ γεμίσετε καὶ πάλι τὸ μυαλό μου μὲ καινούργια δράματα· ὄχι μὲ τὰ δικά σας ἀποκλειστικά, μὰ μὲ ἄλλα πὸ κι ἐσεῖς τὰ δανειστήκατε, καὶ τότε πάλι δὲ θὰ μπορέσω νὰ ἐπικοινωνήσω μαζί σας. Ἔτσι, αὐτὸ πὸ μπορῶ νὰ δώσω στοὺς φίλους μου εἶναι μιὰ ἀνύπαρχτη κι ὁμῶς ἀπτή ἐπικοινωνία. Παίρνω ἀπὸ τούτους ὄχι ἐκεῖνο πὸ ἔχουν, μὰ ἐκεῖνο πὸ εἶναι. Μοῦ δίνουν ἐκεῖνο πὸ οὐσιαστικά δὲν τὸ ἔχουν, μὰ πὸ ἐκπέμπεται ἀπ' αὐτούς. Καὶ δὲ θὰ μ' ἔχουν δικό τους παρὰ μὲ τὰ ἴδια λεπτὰ κι ἀνέρα αἰσθημάτων. Θὰ ἐνωνόμαστε χωρὶς νὰ ἔχουμε πλησιάσει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ θ' ἀποχωριζόμαστε χωρὶς νὰ ἔχουμε ἀπομακρυνθεῖ.

Μοῦ φάνηκε τελευταῖα πὼς ὑπῆρχε περισσότερη δυνατότητα ἀπ' ὅση φανταζόμουν, στὸ νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ φιλία χωρὶς νὰ ὑπάρχει καὶ ἰσοδύναμη ἀπ' τὰ δύο μέρη ἀνταπόκριση. Γιὰ νὰ στενοχωρῶ τὸν ἑαυτό μου μὲ τὴ διαπίστωση πὼς ὁ φίλος μου δὲν εἶναι τόσο ἱκανὸς κι ἐξυπνος; Ὁ ἥλιος δὲν πολυενδιαφέρεται ἂν οἱ ἀκτῖνες του πέφτουν ἄσκοπα στὸ ἄγνοο χάος καὶ μονάχα ἕνα μικρὸ μέρος τους βρίσκει τὸν πλανήτη πὸ τίς ἀντανακλᾷ. Ἄς εἶναι ἡ μεγαλοσύνη μας μάθημα στὸν ἀπλαστο καὶ στερημένο φίλο μας. Ἄν μείνει μὲ τὴν ἀνεπάρκειά του, τότε θὰ χαθεῖ· σύντροφος μὲ τίς χαμηλότερες ὑπάρξεις ποτὲ δὲ θὰ ἐξαρθεῖ στις ἀνώτερες σφαῖρες τῶν δυνατῶν αἰσθημάτων· μὰ ἡ ἀγάπη μας πάλι θὰ βγεῖ κερδισμένη ἀπ' τὸ ἴδιο της τὸ ἀχτιδοδόλημα. Λένε

πὼς εἶναι ἡ ὑπέρτατη καταδίκη τὸ γ' ἀγαπᾶ κανεὶς χωρὶς ἀνταπόκριση. Ὅμως ἐκεῖνος ποὺ εἶναι μέγας γνωρίζει πὼς ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ζητήσῃ ἀντάλλαγμα. Ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη ξεπερνᾷ τὰ μικρὰ καὶ τὰ ἀσήμαντα καὶ πετᾷ στοὺς χώρους τοῦ αἰώνιου. Κι ὅταν λυτρώνεται ἀπ' τὸ γήινο, δὲ γιώθει θλίψη, μ' ἀντίθετα χαίρεται τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Ὡστόσο αὐτὲς οἱ σκέψεις πρέπει νὰ κρατιοῦνται μυστικῆς· θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν προδοσία στὸ φίλο μας. Ἡ οὐσία τῆς φιλίας εἶναι ἡ δλοκλήρωση, ἡ γενναιοφροσύνη κι ἡ πίστη. Δὲν πρέπει νὰ κεντρίζει τις ὑποψίες καὶ καὶ τις ἀμφιβολίες. Πρέπει τὸ ἓνα μέρος νὰ μεταχειρίζεται τὸ ἄλλο σὰ θεό, γιὰ νὰ μπορέσουν καὶ τὰ δύο νὰ γιώσουν αὐτὸ τὸ ἔνθεο συναίσθημα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΗΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΔΝΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ